

Modern, szocialista vagy átmeneti társadalom?

A nyolcvanas évek első felében a „modernizáció” fogalma szinte robbanászerű gyorsasággal vert gyökeret a magyar társadalomtudományokban, s utóbb a közgondolkodásban is. Úgy tűnik, a „szocializmus építése” immáron megbékélt a modernizációs elméletek nem is oly rég még *eretnkségnek* számító¹ gondolataival. Olyannyira, hogy a fennálló társadalmi berendezkedés értelmezése és az arra épített fejlődési alternatívák legitimálása szinte már elképzelhetetlen a fogalom felhasználása nélkül, holott a létező szocializmusok szervezési módja és intézményrendszere végső soron *összeférhetetlen* a modernizáció lényegével.

Ahhoz, hogy ezt az elvi összeférhetetlenséget megérthessük, elgondolhatatlan, hogy a társadalomformálásnak a létező szocializmusokban megvalósult gyakorlatát a vezérlőelvül szolgáló *társadalom- vagy világvkép*, illetve *szocializmuskép* meghatározásával értelmezhetővé tegyük. Annál is inkább, mert a létező szocializmusok szervezeti-intézményi rendszerének, gazdasági mechanizmusának fel- és kiépítésére különösen jellemzőek elvont logikai és elméleti megfontolások, idealizált elképzelések, és a szocializmus egy általános – de a mindenkori partikuláris érdekviszonyokat elfedő, ám azok szerint is változtatott – elméleti modelljének megvalósítása.

Párhuzamosan ezzel – paradox módon – a létező szocializmusok történetét végigkíséri a szocializmuskép vészes erodálódása. A társadalomirányítás által kínált programok, a hivatalos ideológia végső kicsengése nagyon is jelenidejű: a szocializmus már-már csak „az-ami-van”, a fennálló. A történelmi firtora, hogy *Eduard Bernstein* híres-hírhedt mondata alkalmas a ma szocializmusának jellemzésére: „a mozgalom minden, az, amit az emberek általában a szocializmus végcéljának neveznek, semmi”. A mindennapi élet átlagembere, de lassan már a szocializmus eszméjének tradícióját tudatosan vállalók sem értik, mi az a bizonyos „szocializmus”, amit végül is „építünk”. A tőke-magántulajdon politikai felszámolásából levezetett „kizsákmányolásmentes” társadalom és az osztály nélküli társadalom ugyanis túlságosan elvontak és távoliak ahhoz, hogy önmagukban mozgósítani tudjanak egy érdektagolt társadalmat.

A fennálló szervezeti és intézményrendszert, amihez a szocializmus – jelenidejű – jövőképe kapcsolódik, az *államszocializmus* fogalmával írható le.² Olyan fogalom ez, melynek tartalma ellen a marxizmus klasszikusai elszántan harcoltak. Harcoltak, mert az államszocialista szervezési mód teljesen idegen a marxi szocializmustól, mely felé egy átmeneti társadalomnak közvetíteni kell(ene) a kapitalizmust tagadó-meghaladó valóságot.

A marxi elmélet és szocializmuskoncepció kizárja az államszocializmusban rejlő azon lehetőséget, hogy a magántőke-tulajdon politikai kisajátítása során úgy válasszák el a magánügyéneket a (magántőkések tulajdonosi

osztályát) a termelési eszközöktől, hogy nem következnek be a közvetlen termelők egyesülése a termelőeszközökkel. Az így létrejött helyzetben (mindenki tulajdonnékülisége) a *termelési feltételek feletti rendelkezés* csak a politikai viszonyokon, a politikai rendszer szervezeti-intézményi világán keresztül lehetséges. Az állampolgárok, a „dolgozó nép” a politikai rendszeren keresztül érvényesítheti köztulajdonosi tulajdonjogát és deklarált hatalmi helyzetét. Ezáltal a *politikai rendszer* – a Marx által várt *közösségiség* helyére lépve – a társadalom *alapviszonyává* válik. Meghatározó, hogy a politikai rendszer demokratizmusa, vagy annak hiánya érvényesül-e, hiszen a politikai rendszer szerveződése jelöli ki *azok* politikai közösségét, akik ténylegesen élhetnek a rendelkezési jogokkal.

Egy szándékaiban szimpatikus, sőt elméletileg termékeny kiindulópontú, de az államszocializmust illetően megkérdőjelezhető felfogása szerint a létező szocializmusok gazdaságában „a magántőke funkciói a politikai közösség funkcióivá lesznek. A termelők a politikai közösség tagjaiként tulajdonosok, de a politikai közösség a termelő egyénektől és az áru gazdaságtól elkülönülten létezik, mert a politikai közösség tagjai egyúttal magánügyének: bérmunkások.”³ Mindez igaz, de csak feltételesen. A termelők (a „dolgozó nép”) először is csak potenciálisan tulajdonosok. A magánügyén bérmunkások tulajdonosi helyzete mindaddig lehetőség, amíg a politikai közösség, azaz konkrétan – a politikai közösség intézményszerű formájaként – az államszervezet tőlük *elkülönülten és antidemokratikusan* szerveződik meg. Jelen esetben messzemenően megtevesztő az elkülönültséget a termelő magánügyének bérmunkáshelyzetéből magyarázni – még ha van is bizonyos alapja, –, hiszen a közvetlen termelők „együtta!” egyáltalán nem tagjai a politikai közösségnek. Pontosabban: a politikai közösség, a tőlük való elzárkózás folytán, nem az ő közösségük, még ha az őket, érdekeiket képviseli is. Igaza van *Szoboszlai György*nek, hogy a létező szocializmusnak „éppen az a lényege, hogy a tőkeviszony kisajátításával a gazdasági hatalommal élés nem kapcsolódik egybe a citoyensséggel”.⁴ Nem kapcsolódik egybe az állampolgári *akarattal*, az állampolgári *akaratképzéssel!* (Az államszocialista politikai gondolkodásban az akaratképzést felváltotta az érdekképviselés. Ezáltal valaki vagy valakik érdekeinek a képviselése teljesen közömbös lehet attól, hogy a képviseltek mit is gondolnak saját érdekeikről, s függetleníthető akaratképzésüktől.) Az állam ezért nem is nevezhető a szó modern értelmében vett politikai államnak, mert nem az állampolgárok állama, nem azok cselekvési terepe.

Mivel az államszervezet a közvetlen termelőktől elkülönült *testületekre* és *apparátusokra* korlátozódik, vagyis *bürokratizálódik*, törvényszerű, hogy a termelési eszközök és a munkacső összekapcsolása, tehát a termelés és a gazdasági élet megszervezése, szabályozása alárendelődik a bürokrácia képességének és működési logikájának. A termelés és a forgalom a *bürokratikus koordináció* és a *redisztribúció* alakjában az adminisztratív hivatali viszonyokhoz formálódik. A politika szférájában ez abban ölt testet, hogy a politikai élet, ami eredetileg és fogalma szerint a közérdekű döntési alternatívák fölötti nyilvános viták világa, *igazgatási kérdéssé* egyszerűsödik. Egyáltalán nem alaptalan, ha az ilyen típusú berendezkedést a *bonapartizmus* fogalmával illetjük, hiszen a politikai rendszert a *végrehajtó hatalom* (kormányzati és igazgatási csúcscsoportok az apparátusaikkal, és a fegyveres testületek) tartja kézben. A végrehajtó hatalom a politika „csi-

nálásának” monopóliumával valóságos *politikai osztályt* alkot, s uralmi helyzetét – az adminisztratív szervezés zártságának megfelelően – az információk kizárólagos birtoklására alapozza.⁵ Információk hiányában más szervek, például a népképviselői testületek, nem rendelkeznek valóságos politikai erővel. Információhoz, a döntésekben való részvétel lehetőségéhez, csak feltételesen, a politikai osztályba való betagozódásukkal és alárendelődésükkel jutnak.⁶ Sajátlagos helyzetét a politikai osztály ön maga egyfajta magasabbrendű meg- és felismerési képességével magyarázza, elfedve a tényt, hogy e képesség az információk monopóliumán alapul.

Természetesen korántsem mindegy, hogy a végrehajtó hatalmon belül az igazgatás és kormányzat, vagy a fegyveres testületek bírnak-e nagyobb súllyal (bár a kettő kölcsönösen feltételezi egymást), amire intő példa *Sztálin* kaszányakommunizmusa. Sztálin – *milliókat érintő – terrorba* fulladó *antileninista* rendszerének, akárcsak *Mao* vagy *Pol-Pot* rendszerének, semmi köze sincs a marxí értelemben vett kommunizmushoz, melyet más néven a szabad egyének szabad társulására épülő közösségi társadalomnak is nevezhetünk.

Sztálin ázsiai, diktatorikus társadalomszervezése rövid úton *diszkreditálta* a marxizmust, a kommunizmust, a szocializmust. A szocializmus – az ázsiaisághoz idomulva – a közéleti nyilvánosságot és a politikai demokráciát, valamint a rájuk való igényt kizáró gondoskodó újraelosztássá lúgozódott. A demokrácia, „tartalmi” értelmezése folytán, pusztá szociális kérdéssé üresedett, megfosztva szerves tartozékától, a „formai” oldalként megvetett politikai demokráziától. Döntő oka mindennek, hogy a (titkolt) állami költségvetés alakításából kizárassanak a parlament (országgyűlés), avagy a szovjetek (tanácsok) intézményei,⁷ mivel azok a hierarchikus hatalmi viszonyokra épülő bürokratikus újraelosztást akadályozzák, s ezzel a politikai osztály hatalmának gazdasági gyökereit lehetetleníthetik.

A politikai szabadságjogok (gyülekezés, egyesülés, sajtó-szólás), a jogérvényesítés eszközeinek és hatalmi garanciáinak hiánya, valamint a bürokratikus újraelosztás az egyént kiszolgáltatottá és egzisztenciálisan teljesen függővé tették a följé tornyosuló hatalmi gépezettől.

Közhegy, de konzekvenciái miatt újra és újra hangsúlyozandó hogy a forradalomról alkotott bolsevik (lenini) elképzelések egy olyan világforgóradalom feltételezéséből indultak ki, melyben az orosz forradalom csak a szikra szerepét játssza. Ilyen értelemben a félázsiai Oroszország – melynek egyes részeit maga Lenin is a „félbarbár” jelzővel illette – egy történelmi pillanat erejéig a fejlődés élvonalához zárkózik fel. De attól fogva, hogy a forradalom a fejlett, *modern* Nyugaton is győzedelmeskedik, Oroszország újra a „mezőny” végén foglal helyet, rászorulva a legfejlettebb országok, az „uralkodó népek” (Marx) hatásaira és segítségére. Ebből kifolyólag a szocializmus sem egy-egy elmaradott országban és – logikusan – sem azok pusztán politikai rendszerében („táborában”) nem építhető fel a maga egészében. Különösen nem, ha kirekeszti magát a világérintkezésből, a legfejlettebb régiókkal való kapcsolatból. A létező szocializmusoknak – a korai időszakokra olyan jellemző – önellátásra és nemzeti elzárkózásra való törekvése mindenekelőtt azzal magyarázható, hogy a politikai osztály állami tervezési és irányítási apparátusa csak ezúton tudta ellátni a gazdaságszervezés és a jövedelemelosztás funkcióját. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy a nemzetközi gazdasági kapcsolatok és munkamegosz-

tás tagadása nemcsak az akkor ellenséges kapitalista világgal való szembenállást, hanem a „táboron” *belüli* (Tókei Ferenc kifejezésével: „nemzeti kommunizmusok” között.) máig élő primitív *termékcseré*-kereskedelmet is jelentette. Az iparosítás finanszírozása, a szükséges tőke kisasztolása az államnak a saját polgárai elleni elnyomó funkcióját többek között ezért *is* fokozta fel. Mindaddig azonban, míg a piaci viszonyok tényreése csak az adminisztratív tervezést és újraelosztást végző apparátusuk tevékenységének „tökéletesítését” szolgálja, állandóan kitermelődik a piaci viszonyok mesterséges beszűkítésére való törekvés, mert a piaci viszonyok árugazdaságának szükségszerű a világpiachoz és a világméretű munkamegosztáshoz kell kapcsolódnia. Ez viszont értelemszerűen megnehezíti az adminisztratív tervezési és irányítási apparátusok számára a piaci viszonyok áttekinthetőségét.

A „szocializmus egy országban” elvére épülő sztálini rendszerben tehát, a társadalom megszervezésén és a politikai berendezkedésen keresztül, *Ázsia legyőzte, felfalta a forradalmat – és a modern, fejlett Nyugatot.*⁸

Sztálin rendszere, és utóbb a Sztálin nélküli sztálinizmus megvetette és ellenségként legyőzendőnek kezelte a modern Nyugat azon evolúciós vívmányait és értékeit is, melyek még a marxizmus elméletében is szükségszerű történelmi előfeltételei a kommunizmusnak.

A *szlavofil kulturális örökség* hatásaként a szocializmusról alkotott kép nemcsak antikapitalista, hanem egyenesen *nyugatellenes* felhangokkal is telítődött.

A nyugati, európai típusú fejlődés talán legnagyobb vívmánya az autonóm magánegén kialakulása, amely immáron (a *modern* társadalomban) mentesül a személyi és a közvetlen politikai függőségi viszonyoktól, és a gazdaságon kívüli kényszertől. Az egén leszakad a különböző természetű közösségek köldöksínórjáról. A modernizáció eredményeképpen megteremtődik a magánegéneknek az immáron elsősorban csak gazdasági egyenlőtlenségekkel terhelt egymás közötti *horizontális* kapcsolatrendszere, a polgári társadalom világa. A modern gazdasági élet struktúrája és racionalitása a szükségletei által vezérelt és önérdékeit követő („önző”) magánegének polgári társadalma érdektagságából fakad, nem pedig – mint az államszocializmusban – a polgári társadalommal szemben ellenséges apparátusok egyfajta mitikus „bölcességéből”. Mikroszinten tehát a modernizációval kialakul a *törekvő, pragmatikus, célracionális és autonóm személyiség*, akinek létezéselméletét, ethosát és mindennapi gyakorlatát a *tudatos individualizmus* jellemzi.⁹

Az autonóm magánegén valóságát – mint legfőbb ellenséget – a sztálinizmus az új, szocialista embertípus jelszavával igyekezett felőrölni. Az „új ember” ideológiai nyomása a diktatorikus módszerekkel párosulva a magánérdék és -tudat eltorzítása végett feltétlen közéleti-politikai aktivitást követelt. Am oly módon, hogy az az állampolgárok *alattvalói* mivoltában merült ki, érintetlenül hagyva a politikai osztály uralmi helyzetét. A folyamat elméleti és történeti „jelentősége” az, hogy a marxizmus – éppen ellenkezőleg – az érdekeit tudatosan követő és kikövetelő, a politikai életben részt vevő vagy önmagát képviselő egyént állítja a szocializmus középpontjába.¹⁰ A polgári társadalom politikai lenyomata, a – már említett – politikai állam a maga horizontális kapcsolatrendszerével, az egének együttműködésére (érdek- és akaratütköztetésre, vitára és kölcsönös

kompromisszumokra stb.) épülő viszonyaival¹¹ a társult egyének társadalmának (a marxizmus kommunizmusnak) elidegenedésbeni főpróbája.

Az államszocializmus (sztalinizmust) a modern nyugati társadalmakkal és a marxizmus elméleti törekvéssel állítottam szembe. Meglehetően a marxizmusról már-már idealizált, s bizonyára vitatható képet festettem, de egyáltalán nem kívánom tagadni a sztalinizmusnak a marxizmus és a leninizmus elméleti-ideológiai és gyakorlati-politikai ellentmondásában rejlő gyökereit. Ennek következetes, ideológiai felderítésektől és mindenkor aktuálpolitikai kényszerektől mentes feltárása a marxizmustörténet előtt álló egyre égetőbb feladat. A ma marxizmusának számot kell vetni a későkapitalizmus valóságával (ami előtt szinte tehetetlenül áll mind az értelmezés, mind a gyakorlati megváltoztatás terén), s nem utolsósorban a létező szocializmusok történelmének fehér foltjaival. Mindenekelőtt azonban kritikai fel kell tárnia a marxizmus elméleti ellentmondásait, hiányosságait.

Elfogadva *Gedeon Péter* meggyőző érvelését,¹² a modernizáció és az államszocializmus viszonyát illetően a legfőbb ellentmondást abban látom, hogy a marxizmus elmélet a kapitalizmus tudományos elemzéséből a kommunizmust *logikailag* vezeti le, de úgy, hogy a kommunizmus létrejöttét történelmi szükségszerűségnek, sőt reális politikai lehetőségnek mutatja be. Az elmélet Achilles-sarka az, hogy Marx nem tudja felvázolni az új berendezkedés intézményi szerkezetét, holott ezt a politikai lehetőség feltételezése megkövetelné. Továbbá Marx a kapitalizmus lényegének tartja a magántőkét, s úgy gondolja, hogy a magántőke kisajátításából a bérmunka, a tőkeviszony, az ártermelés és az állam *elhalása* következik. Az államszocializmus azonban az ellenkezőjét bizonyítja: ártermelésnek és államiságnak nemhogy elhalása, hanem bővített újratermelése folyik! Az elmélet hiányosságai alapvetően azzal magyarázhatók, hogy az elmélet „nem a kapitalizmus fejlettségének, hanem relatív fejletlenségének talaján”, „a kapitalizmus nyers ellentmondásainak kihordási korszaka” idején keletkezett. Az ez alapján konstruált kapitalizmus-kommunizmus kettősség alkalmatlan a fejlett későkapitalizmus alternatíváinak kidolgozására. Ugyancsak nem jelent alternatívát az eddigi államszocialista szerveződés, mert nem tud – s benne érdekelték nem is akarnak – az ártermelés és államiság elhalását ösztönző mechanizmusokat kiépíteni. Az államszocializmus az áru- és pénzviszonyokat – s itt búvik meg a konzerváló érdekeltség – csak politikai kordában tudja tartani, ám azok szétfeszítik a rájuk erőszakolt politikai kapcsolatokat.

Az ártermelés adminisztratív korlátozása a kapitalizmus meghaladásának illúzióját kelti. Ennek azonban – mint igyekeztem rámutatni – súlyos ára van. A meghaladás érzéki csalódása az államszocializmust egy *átmeneti társadalomnak* fogja fel. Közelmúltunk és a marxizmus elmélet tükrében azonban felvetődik a kérdés: *átmenet, de hová? A sztalinizmus alatt végbement politikai újrafundulizálódás miatt ugyanis a létező szocializmusok, valamint az ázsiai despotizmus, a feudális abszolutizmus, vagy a Marx által elutasított nyerskommunizmus közötti összehasonlításoknak mindig is volt és helyenként ma is vannak alapjai. Ennek kivédése csak a modern társadalommá válás útján lehetséges. Tévedés lenne azonban azt hinnünk, hogy a piaccgazdálkodás és a politikai demokrácia normális működésének biztosítása valamifajta visszalépés, elhajlás, mert egy – államszocializmus által újratermelt – modernség előtti állapot meghaladásáról van szó.*

JEGYZETEK

1. *Hegedüs András és Márkus Mária* „A modernizáció és a társadalmi fejlődés alternatívái” című kéziratát igen erős, a szerzőknek a pártból való kizárásáig jutó támadások érték a kultúrpolitika részéről (lásd az MSZMP KB mellett működő Kultúrpolitikai Munkaközösség állásfoglalását a Magyar Filozófiai Szemle 1973. 1–2. számában). *Aczél György* – „az igazi forradalmi erők” nevében beszélve – „a burzsoá elméletek terminológiájának” tartotta a modernizáció fogalmát. Álláspontja a korabeli gazdaságpolitikai visszarendeződéssel vághatott egybe, mert szerinte – s ez mondaném szempontjából tanulságos – „ha” a bírált felfogás „nem is állítja vissza” a magántulajdont – a bürokratikus modell ellenében – „nyereségre orientált, acquisitív” (=gyűjtő) típusú társadalmat állít előtérbe! (Aczél György: Szocializmus – kultúra – közösségi ember. Kossuth, 1974.).
2. Az államszocializmus lényegének azt tartom, hogy a magántulajdon felszámolása után fennmarad a tőkeviszony, de hordozója az állam lesz. *Engels* – vitatkozva az államszocializmus híveivel – úgy vélte, „hamis szocializmus” az, „amely *mindent* államosít. . . minden további nélkül szocialistának nyilvánít”. Az államosítás „csak abban az esetben szükséges” és csak akkor kell átvenni „a termelés vezetését”, ha az „*gazdaságilag* elháríthatatlanná lett, csak ebben az esetben jelent . . . gazdasági haladást, új előfok elérését”. Ha a termelési vagy forgalmi eszközök „valóban kinőttek” az adott irányítási forma alól (kiemelések Engelstől – L. T.). A „minden gazdasági szükségesség nélkül” történő államosítások hátterei „egészen köznapi politikai és pénzügyi” okok: háborús készülődés, *politikai bázis nyerése*, és hogy az állam „*parlamentari batározattól független, új jövedelmi forrást*” szerezzen magának (kiemelések tőlem – L. T.). (Friedrich Engels: Anti-Dühring. Kossuth, 1978. 310. oldal.).
3. Gedeon Péter: Modernizáció és szocialista gazdaság: a marxizmus történelmi értelmezhetőségéről. Közgazdasági Szemle, 1986. 7–8., 785. oldal.
4. Szoboszlai György: Államosság és politikai rendszer. Kossuth, 1987. 135. oldal (kiemelés tőlem – L. T.).
5. Szabó Miklós: Néhány szó a demokráciáról. Világosság, 1983. 3. 184. oldal. *Szecső Tamás* olyan „többszintű titkosság”-ról beszél, mely „felülről jön és tényeken kívül gondolatokra is vonatkozik” (Gondolatok gyülekezési szabadsága. Szerkesztőségi beszélgetés. Célok, 1988. február, 7. oldal.)
6. A mai magyar helyzetet illetően lásd *Pokol Béla* két írását: Az érdekképviseleti szervek és a politikai rendszer (In: A politikai rendszer fejlesztési irányai, MSZMP KB Társadalomtudományi Intézet, 1984.) Alternatív utak a politikai rendszer reformjára. Valóság, 1986. 12.

7. Lásd a 2. jegyzetet.
8. A kifejezést *Szilágyi Ákos* megállapításából kölcsönöztem: „nem a szocializmus vagy a marxizmus »ferdült« vagy »fajult el«, hanem . . . az orosz társadalomfejlődés eredeti modellje bekebelezte, megette a forradalmat” (Peresztrojka publicisztika. Beszélgetés Szilágyi Ákossal. *Célok*, 1988. február, 22–23. oldal.)
9. Hankiss Elemér–Manchin Róbert–Füstös László–Szokolczai Árpád: *Kényszerpályán? MTA Szociológiai Kutató Intézet*, 1982, „Az értékrendszer modernizációja” című fejezet.
10. *Ágh Attila*: A homo politicus antinómiái, avagy a demokrácia mítosza és valósága. *Valóság*, 1985. 3., 18. és 23. oldal.
11. Ahogy régióinkban a politikai képviselet még nem az állampolgári akaratból eredő képviseltetést jelenti, úgy a „polgári” demokrácia sem az állampolgárok demokráciáját, mert a kelet-európai politikai szótárakban a „polgári” jelleg csak a magántulajdonhoz való jogot, mint a kizsákmányolás bizonyítékát hivatott kifejezni. (A polgári radikális *Jászi Oszkár* épp ezt a fogalmi csúsztatást vetette a forradalmi baloldal szemére!) Az államszocializmusban is igaz, amit 1831 Magyarországról ír *Hajdú Lajos*: „a ‚*via politica*’ a korabeli fogalmak szerint mindig *közigazgatási* út, a ‚*politicus*’ rendelkezés-igazgatási döntés; a politikus tárgy-igazgatási feladat, amelynek elvégzése nem bírósági, gazdasági, katonai stb., hanem igazgatási szervek hatáskörébe tartozik” (Jogtörténeti kutatómunkánk hiányosságairól és követelményeiről. *Századok*, 1986. 5–6., 1111. oldal.). Az elmondottakhoz tökéletesen illeszkedik a „politikai osztály” fogalma, amit Ágh Attilától vettem át. Értem alatta azt, hogy egy társadalmi csoport az osztály névében látja el a képviselet és részvétel funkcióját, tükrözve az ellentmondást „a nép mobilizálása és a hatalomból való részvétel között”, hiszen a „nép javáért dolgozunk” elve alapján „a népnek a hatalomból való kizárását” valósítják meg (Ágh Attila: *id. mű.*)
12. A továbbiakban Gedeon Péter „Modernizáció és a marxi kategóriarendszer” című kéziratára (Bp., 1987) támaszkodom.